

Para sabermos algo máis...

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 42-44

Eladio Anxo Fernández Manso

IES Antón Losada Diéguez (A Estrada)

hcustar@gmail.com

Víctor Santidrián Arias

IES do Milladoiro (Ames)

vsantidrian@edu.xunta.es

Nesta “idade da memoria” que vivimos (da memoria e das vítimas) resulta case imposible estar totalmente actualizado sobre as novidades bibliográficas e outros recursos relacionadas coa memoria histórica.

Podemos comezar apuntando, como referencia internacional, o libro de 2017 *Lessons for present, lessons for future. The Holocaust and The Spanish Civil War Didactic Units: an Erasmus + Project. An ethical-moral approach from the biographical documents of local histories*, do que son editoras María Salud García Zamora, Ana Rosa Guilbert Hernández e Darío Martí-

nez Montesinos. Esta referencia emerxe como froito dun proxecto no que alumnado e profesorado de oito centros europeos de educación secundaria traballaron sobre a memoria histórica durante tres anos dentro do Programa Erasmus +; así, Guerra Civil española e Holocausto comparten páxinas nun volume dispoñible na web <http://www.lessonsforfuture.com/>.

Se falamos de España, non podemos deixar de recomendar *El bulldozer negro del general Franco*, de Fernando Hernández Sánchez (Barcelona, Pasado & Presente, 2016), con interesantes reflexións e materiais

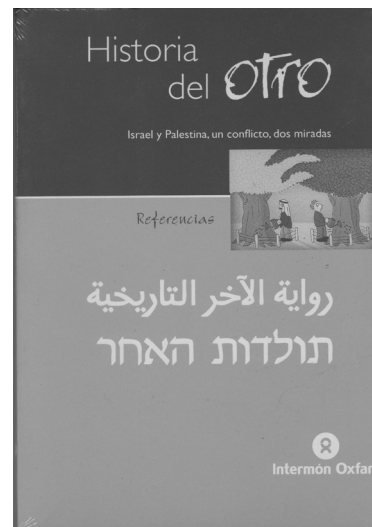
para traballar nas aulas. É de moito interese o libro *Los campos de concentración de Franco. Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas*, de Carlos Hernández (Barcelona, Ediciones B, 2019), ao que acompaña unha web que cartografía o sistema dos campos de concentración da ditadura. Dende Catalunya ensina e escribe Ricard Vinyes, un dos autores que ten traballado de forma intensa e interesante sobre a memoria; dirixiu o *Diccionario de la memoria colectiva* (Barcelona, Gedisa, 2018) e estivo relacionado con Memorial Democràtic de Catalunya (<http://memoria.gencat.cat/ca/inici>). É de interese o seu servizo educativo (<http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/serveis-educatius/>). Nunha liña semellante, paga a pena seguir as pegadas da polémica proposta didáctica *Herenegun* ([https://www.irekia.euskadi.eus/uploads/attachments/11941/HERE-NEGUN_memoria_reciente_\(2018-06-21\).pdf?1529572347](https://www.irekia.euskadi.eus/uploads/attachments/11941/HERE-NEGUN_memoria_reciente_(2018-06-21).pdf?1529572347)), promovida polo Goberno vasco, sobre a violencia en Euzkadi entre 1960 e 2018.

Cómpre botar unha ollada - necesariamente fragmentaria- ao que se fai noutros países nos que o pasado recente foi de represión e morte. Aínda que con non demasiada proxección no mundo escolar, o Observatorio Europeo de Memorias (<http://europeanmemories.net/>), encabezado por Jordi Guixé, ofrece un amplo abano de actividades e publicacións. Tamén é moi recomendable o proxecto educativo que Arolsen Archives está desenvolvendo en Polonia, que ten como eixe a campaña de devolución dos obxectos persoais ás familias dos ex-prisioneiros dos campos de concentración (<https://arolsen-archives.org/lernen-mitwirken/ausstellungen-kampagnen/stolen-memory/bildungsprojekt/>).

Do veciño Portugal, tan preto e tan lonxe, é recomendable unha visita á Cadeia do Aljube en Lisboa (<https://www.museudoaljube.pt/sobre-o-museu/>) e á Fortaleza de Peniche, convertida en Museo Nacional Resistencia e Liberdade (<http://www.museunacionalresistencialiberdade-peniche.gov.pt/pt/prisao/>). Moito poderemos aprender sobre que facer cun pasado ditatorial.

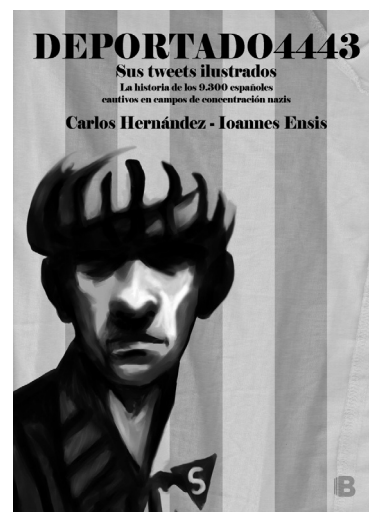
Doutros continentes podemos falar, por exemplo, en relación ao libro *Visita a un lugar de memoria. Guía para el trabajo en derechos humanos* (Santiago de Chile, LOM Ediciones, 2009), do que son autoras M. Isabel Toledo, Diana Veneros e Abraham Magendio. Existe, por outra banda, unha "Red de sitios de memoria latinoamericanos y caribeños" (Reslac), cuxa web (<https://www.sitesofconscience.org/es/>) merece unha visita. Por outra banda, resulta especialmente rechamante o libríño -que xa non é fácil de atopar dada a data da súa publicación- *Historia del otro. Israel y Palestina, un conflicto, dos miradas* (Barcelona, Intermon Oxfam, 2005). Esta obra recolle en páxina impar a visión palestina sobre determinados acontecementos do conflito entre Israel e Palestina e, en páxina par, a óptica israelí.

A historia dos deportados españois aos campos nazis estivo moito tempo oculta, pero hoxe contamos con fontes e recursos axeitados. A base de datos do *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis*, do Ministerio de Cultura, de Benito Bermejo e Sandra Checa, reúne a información básica sobre os deportados españois (<http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController>). Entre as publicacións destacamos o libro de Carlos Hernández *Los últimos españoles de Mauthausen. La historia de nuestros deportados, sus verdugos y sus cómpli-*

ces (Ediciones B, 2015) coa súa magnífica páxina web: deportados.es; e un cómic orixinal e moi elocuente, que nos conta a historia dun deportado en forma de tuits: *Deportado 4443* (Ediciones B, 2017). Tamén podemos destacar *Vivos en el averno nazi*, de Montserrat Llor (Crítica, 2014), con magníficas entrevistas a superviventes dos campos. Aínda, a exposición *Boix, fotógrafo de Mauthausen*, da Asociación para a Recuperación da Memoria Histórica, pódese visitar en distintas localidades galegas.

É obrigado citar aquí o Proxecto Buchenwald (<http://proyecto-buchenwald.blogspot.com/>), no que participan os centros educativos de secundaria da comarca

do Garraf, en Catalunya, e que foi iniciado no curso 2011-12, para 4º da ESO e 1º de Bacharelato. Encabezado pola Amical de Mauthausen e o Museo do Ferrocarril de Catalunya, xunto a outras asociacións, desenvolve unha serie de actividades sobre os deportados republicanos no campo de concentración de Buchenwald, baseándose no ferrocarril no que foron trasladados. Ademais de traballarse na aula, en diferentes materias, prográmanse conferencias, viaxan todos os anos ao campo, proxéctanse filmes e vístanse exposicións. Tamén se ofrece formación específica ao profesorado.

Para o estudo dos douscentos deportados galegos contamos, entre outros materiais, co libro de Enrique Barrera *Galegos en Mauthausen* (Deputación da Coruña, 2012); co documental de Manuel Torrente, *Regreso ao campo da morte* (TVG, 1990); e coa exposición didáctica, *Joaquín Balboa e Antonio Pérez, de Monterrei e Boborás aos campos nazis*. Non podemos deixar de citar a magnífica tradución ao galego do imprescindible libro de Primo Levi, *Se isto é un home*, de Xoán Manuel Garrido (Xerais, 2018).

Nota á parte merecen as memorias de Mercedes Núñez Targa: *El valor de la memoria*. De

la cárcel de ventas al campo de Ravensbrück (Renacimiento, 2016), testemuño directo do horror franquista e nazi.

Entre os novos recursos que entran paseniño na aula hai que falar dos cómics. Téñense publicado magníficas bandas deseñadas onde a Memoria histórica ten un papel protagonista e adquire outra dimensión. Vén de publicarse *Memoria y Viñetas. La memoria histórica en el aula a través del cómic*, coordinado por David F. de Arriba (Desfiladero Ediciones, 2019). Aquí atopamos interesantes artigos teóricos, pero o máis atractivo son as propostas didácticas arredor dalgúns dos mellores cómics publicados en España sobre a materia que nos ocupa: *El arte de volar*; *El ala rota*; *Doctor Uriel*; *Las guerras silenciosas*; *Jamás tendré 20 años*; *Cuerda de presas*; *Los surcos del azar*; *Esperaré siempre tu regreso*; *Mil vidas más*; *Paracuellos*; *España: Una, grande y libre*; *Estamos todas bien*; *El violeta*.

Entre os materiais alternativos a disposición do profesorado, temos as exposicións elaboradas, hai uns anos, polo colectivo Sinenomine e outros autores, para a Fundación 10 de Marzo. Acompañadas de unidades didácticas, poden solicitarse no enderezo: <http://www.f10m.org/exposiciones>. A exposición *Rexas. Mulleres baixo o terror franquista* é máis que interesante, centrándose nas vítimas esquecidas, as mulleres (Deputación de Pontevedra, 2017).

En Galicia, é de visita obrigada o sitio do Proxecto Nomes e voces (<http://www.nomesevoces.net/>) da Universidade de Santiago de Compostela, que achega información para saber máis sobre a represión franquista en toda a xeografía galega. Non temos espazo aquí para lle dedicar á moita bibliografía sobre a materia, pero queremos destacar a valía de moitos estudos de carácter local, que deberían es-

tar presentes en todos os centros educativos.

Entre os libros recentes destacamos: *Os nomes do terror: Galiza 1936: os verdugos que nunca existiron* (VV.AA., Sermos Galiza, 2017); *Golpistas e verdugos de 1936. Historia dun pasado incómodo*, Lourenzo Fernández e Antonio Míguez, eds. (Galaxia, 2018); *Memoria do silencio*, de Eva Mejuto (Xerais, 2019); *Un cesto de mazás. Memoria das vítimas do 36 e do tempo que veu*, de Montse Fajardo (auto edición, 2015); a mesma autora é tamén responsable do programa *A Memoria das Mulleres*, do Concello de Pontevedra, podendo consultarse o material en <http://www.dogrisaovioleta.gal/>; *Mulleres na guerrilla antifranquista galega*, de Aurora Marco (Laivento, 2011), con seis historias sobre as que se rodou o premiado documental "As silenciadas", dirixido por Pablo Ces.

Por outra banda, moitas novelas ofrécennos unha visión moi suxestiva do noso pasado. Entre elas podemos nomear: *Seique*, de Susana Sánchez Arins (Através, 2015); *Izan o da saca*, de Xabier Quiroga (Xerais, 2015); *Cabalos e lobos*, de Fran Lorenzo (Xerais, 2015); *Todo canto fomos*, de Xosé Monteagudo (Galaxia, 2016); e *O exército de fume*, de Manuel Gago (Xerais, 2018). A obra de teatro *A Lola*, de Avelaiña teatro (<https://avelainhateatro.wordpress.com/>) ofrece unha reflexión conmovedora sobre a represión franquista e as súas consecuencias.

Tamén pode resultar de interese consultar a páxina do movemento memorialístico galego, Iniciativa Galega pola Memoria: <https://www.igmemoria.com/> e, igualmente, non deixar de divulgar todo tipo de iniciativas que poidamos poñer en marcha. ■

